

Heliga Korsets kapell

Lunds stift

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning

MAX LASERNA OCH HENRIK NILSSON 2024-04-30

LASERNA
RESTAURERING

Svenska kyrkan
LUNDS STIFT

Heliga Korsets kapell

Kristianstads Heliga Trefaldighets församling, Kristianstads pastorat, Villands och Gärds kontrakt, Lunds stift, Kristianstad 4:31, Kristianstads kommun, Skåne län, Skåne.

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Kristianstadsslätten kring den historiskt viktiga farleden Helge å har med sina lättbrukade jordar och goda tillgång på betesmark varit en jordbruksbygd sedan stenåldern. Från åtminstone senare delen av medeltiden påverkades området av läget nära riksgränsen mellan Danmark och Sverige, med återkommande konflikter. På halvön Allön vid Helge å, som var omgiven av sank våtmark, grundlade Kristian IV 1614 Nordens första renässansstad med vallar, bastioner och rutnätig stadsplan. Kristianstad är idag utpekad som riksintresse för kulturmiljövården, vilket bland annat motiveras av att staden är ett av de främsta exemplen på Kristian IV:s stadsbyggnadskonst.

Flygfoto från Eniro.se visar Östra begravningsplatsens nuvarande plats i stadsbilden.

På 1800-talet hade Kristianstad spelat ut sin roll som befästningsstad. 1847 lades vallarna igen för att ersättas av boulevarder enligt fransk förlaga. Detta innebar att bebyggelsen kunde växa utanför den ursprungliga fästningsstaden. Österut uppfördes på tidigare ängsmark fängelse, lasarett och laboratorium följt av enklare bostadsbebyggelse. Så uppstod stadsdelen Östermalm, där Östra begravningsplatsen invigdes 1885. Under 1900-talet kom begravningsplatsen att utökas söderut i etapper och 1942 uppfördes ett begravningskapell med krematorium efter ritningar av Herbert Kockum. Kapellet är idag beläget i begravningsplatsens sydöstra hörn, där omgivningarna präglas av såväl villa- och flerbostadsbebyggelse som Centralsjukhuset, köpcentrum och industriområden.

Kyrkobyggnaden

1935 fick staden av Wendes artilleriregemente den så kallade laboratorietomten i sydvästra delen av den nuvarande begravningsplatsen. Platsen projekterades för ett jordfästningskapell med krematorium av länsarkitekt Nils A. Blanck, men befintlig bostadsbebyggelse direkt väster om laboratorietomten ansågs störa verksamheten. 1937 hade både platsen för krematoriet och dess ritningar förkastats, och istället föreslogs en ny placering i begravningsplatsens sydöstra hörn. I maj 1938 anordnades en tävling för krematoriets utformning. Tävlingen stod mellan tre inbjudna arkitekters förslag: länsarkitekt Nils A. Blanck, Malmö, arkitekt Bo Bergström, Stockholm och arkitekt Herbert Kockum, Stockholm. Förslagen bedömdes av arkitekt Ragnar Hjort, byggnadsråd och chef för byggnadsstyrelsens kulturhistoriska byrå, som fann Herbert Kockums tävlingsförslag med mottot ”Ps. 102” som det mest tilltalande alternativet. I december 1939 godkändes Kockums slutgiltiga ritningar av Byggnadsstyrelsen. Antalet sittplatser i kapellet hade nu minskats samtidigt som bisättningsrum och tekniska lokaler hade omdisponerats enligt synpunkter som inkommit från bland annat Eldbegängelseföreningen. I april 1941 anlätades byggmästaren Einar Nyström i Kristianstad som huvudentreprenör och 12 september 1942 kunde kapellet och krematoriet invigas av biskop Edvard Rodhe.

Herbert Kockum gav Heliga korsets kapell ett klassicistiskt utförande om än väl förankrat i det sena 1930-talets funktionalism. Fasaderna putsades och kapellet försågs med ett flackt sadeltak som kröntes av ett klocktorn i trä med synlig klockbock. Huvudfasaden med centralt placerad portal förlades åt väster medan södra fasaden gavs ett högt placerat ljusinsläpp bakom en framskjuten loggia. Mot norra sidan placerades en lägre byggnadskropp under flackt sadeltak krönt av en lanternin med spira. Samtliga dörr- och fönsteröppningar, utom till krematoriedelen, gavs rundade övre hörn och fönstren delades av en tunn kolonnett. Kappellets interiör gestaltades i ljusa kulörer där sex kolonner i ljus konststen bar upp ett omålat platt brädtak. Den östra väggen smyckades med en altartavla i mosaik som anordnades noga för att synas genom en katafalk med pelarburen baldakin i rummets mitt. Över entrén med väntrum och kapprum i väster inrättades en fullbred läktarvåning där orgeln placerades.

1955 genomfördes de första större förändringarna av kapellet. Baldakinen, som både upplevdes skymma altaret och störa kontakten mellan bänkkvarteren, ersattes av en ”falsk” katafalkhiss närmare östväggen efter ritningar av arkitekterna Curt Laudon och Robert Larsson. Kistan sänktes vid begravningsaktens slut ned i schaktet som en symbolik över eldbegängelsen men hissades sedan åter upp för att föras till krematoriet. Dessutom flyttades Anders Olsons ursprungliga altartavla till norra sidoväggen och ersattes av en al fresco-målning av Bertil Landelius.

1961 skedde inre förändringar som främst rörde krematoriedelen och teknisk utrustning. I kapellet revs kisthissen men dess kalkstensbeklädda sarg behölls som katafalk. Samma år flyttades klockan från klocktornet på kapellets tak till en nyuppförd klockstapel i gult tegel placerad ett hundratal meter väster kapellet. Det öppna klocktornets sidor försågs i samband med detta med gallerverk av målat trä. De ursprungligen kalkputsade och kalkavfärgade fasaderna sprutades 1968 med plastcementputs.

1985 genomfördes en större om- och tillbyggnad av lågdelen efter förslag av Owe Rubin Arkitekt och Ingenjörbyrå AB. Omorganisering av rumsindelningen skedde samtidigt som tillbyggnader eller fasadförändringar gjordes åt samtliga väderstreck. Östra fasaden förändrades helt genom att sakristian revs till förmån för en tillbyggnad för kylrum, kremeringsugn, kistintag och lastkaj. I väster revs den pelarförsedda vänthallen, entrén till bisättningsrummet på norra fasaden sattes igen och lanterninen

Vykort, sannolikt 1940-tal. Notera den öppna klockstolen samt lågdelen öppna kolonnburna förhall och spirförsedda lanternin. Högdelen fönster delas av en smal kolonn.

revs. Lågdelen samtliga fasader fick ny fönstersättning, men med fönsterformen anpassad till de äldre fönster- och dörröppningarna med rundade övre hörn upptill. Fönstren hade ursprungligen varit försedda med kolonnetter som nu togs bort på kvarvarande fönster i både kapellet och lågdelen.

Efter ombyggnaden i mitten av 1980-talet har kapellets ursprungligen omålade trätak målats i en ljusgrå kulör, nya pendelarmaturer har ersatt de ursprungliga och väggarnas ursprungliga dekormålning har vitmålats. Det stora fönstret vid loggian i söder har fått nytt fönster med plåtinklädd karm. På 2010-talet ersattes de ursprungliga kyrkbänkarna till större delen av lösa stolar.

Under 2000-talet konstateras att krematorieanläggningen inte har tillräcklig kapacitet till följd av en växande befolkning i kombination med större andel kremeringar och färre krematorier i området. En stor tillbyggnad med nya arbetsytor, kylanläggning och två nya kremeringsugnar uppfördes därför söder om huvudbyggnaden under åren 2021–2023. Tillbyggnaden anslöts till huvudbyggnadens sydöstra hörn, där lastbryggan från 1985 revs, genom en glasad förbindelsegång. Utbyggnaden från 1985 i nordöst fick två nya dörrar med utformning och färgsättning lika övriga dörrar. Den tidigare krematoriedelens stora sammanhängande ytor delades in i mindre rumsvolymer för pausrum, urnförvaring, städförråd m.m. Det ursprungliga klocktornets ersattes på grund av sin tyngd och stora vindlast av en spira av stål med krönkors i hamrad aluminium. Tillbyggnaden medförde även att delar av en trädrad av pelarekar samt kransgården söder om kapellet togs bort. I kapellet togs katafalken framför altaret bort och ny stolsinredning tillkom.

Exteriör

Den ursprungliga huvudbyggnaden utgörs av kapellet i sydväst som höjer sig över de lägre delarna i norr och öster. Murverken i tegel vilar på en sockel av krysshamrad av röd granit och fasaderna är spritputsade och avfärgade i en ljust ockragul kulör. Högdelen nord- och sydfasader avslutas upptill med en enkelt profilerad takfotsgesims. Högdelen huvudfasad i väster har en centralt placerad portal med övre rundade hörn. I portalen sitter en pardörr av omålade furu, klädd med vertikala lister och sparkplåt samt med draghandtag i trä. Ovanför portalen återfinns en relief i röd kalksten av konstnären Anders Olson från Malmö, föreställande fridens ängel, med textbandet Gloria in excelsis Deo, ett motiv som har sina rötter i Lukasevangeliet 2:14. Ängeln är lätt framåtlutad och placerad på ett litet moln.

I sydfasadens västra del finns en ingång genom en rakt avslutad enkeldörr med utförande lika huvudentrés. Ovanför dörren finns ett ljusinsläpp till kapellets läktarvåning i form av ett fönster med en vertikal spröjs. Precis som för merparten av huvudbyggnadens övriga fönster är det utfört i brunmålade trä och fönsteröppning, båg och karm har rundade övre hörn. I sydöstra hörnet ansluter lågdelen som här har ett fönster med mittpost strax väster om en ingång lika den i västra delen. Ovanpå detta

Kapellet med den nya krematoriebyggnaden fotograferade från nordväst.

entréparti finns ett högt placerat ljusinsläpp bakom en framskjuten loggia med två kolonner med akantuskapitel. Högdelen nordfasad har ljusinsläpp till läktarvåningen lika sydfasaden. Östfasaden har inga fönster eller utsmyckningar. Byggnadskroppen avtäcks av ett flackt, närmast plant sadeltak klätt med falsad rödmålad plåt. På nocken över västentrén står en korskrönt spira i lackat stål och hamrat aluminium vars enkla utformning kan ses som en stilistisk replik av det ursprungliga klocktornet, där den lätt uppskjutande "klockbocken" fått en ny funktion som korsbärare.

Lågdelen utgörs av flera till varandra anslutande byggnadskroppar med delvis avfasade ytterhörn som avtäcks av flacka takfall med takplåt lika huvudbyggnadens. Även fasaderna är putsade och avfärgade lika huvudbyggnadens. Merparten av fönstren är korspröjsade med övre rundade hörn men även rektangulära liggande fönster förekommer. I öster finns tre högsjala fönster som är snedställda och indragna mellan murposter. Lågdelen har ett flertal dörrar, samtliga med sentida rakt avslutade panelklädda dörrblad i muröppningar med övre rundade hörn.

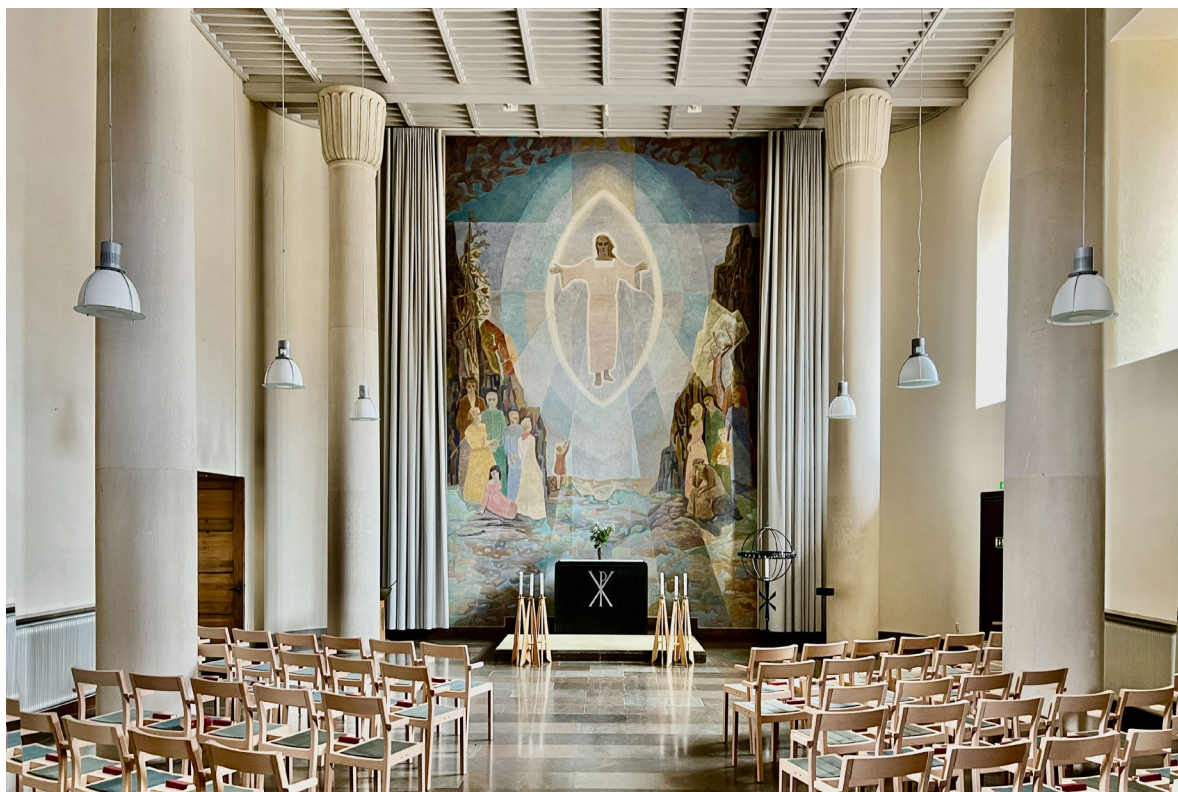
Från den ursprungliga delens sydöstra hörn leder en glasad gång till den nya krematoriebyggnaden, vars gestaltning tar avstamp i Herbert Kockums idé med en högdelen omsluten av lågdelen med flacka takfall. Den något slutna karaktären accentueras av uppdragna gavlar och utskjutande takfall. Fasaderna är klädda med tegel från Petersen tegel i varierande gulgråa nyanser. Fönstren är utförda i brunloxerad aluminium och dörrarna inklusive den stora huvudportet i väster är

klädda med mörkt ärggrön falsad plåt. Taken är avtäckta med svart asfaltspapp.

Interiör

Genom kapellets huvudentré i väster nås ett mindre förrum under läktaren med dörrar till kapellet i öster respektive kapprum och samlingsrum i norr. Golvet är belagt med rektangulär grå och röd kalksten. Väggarna är slätputsade och vitmålade. På mindre partier finns den ursprungliga dekormålningen i svagt grått bevarad. Samtliga snickerier såsom golvsocklar, taklist, foder, dörrblad och det plana innertaket av locklistpanel är utförda i mörkbetsad furu. Ytterportens insida är utförd i ramverkskonstruktion med liggande fyllningar. Mot kapprummet leder mörkbetsade pardörrar med en fyllning per dörrblad, medan dörrar till wc mm i söder är släta. Mot kyrkorummet leder en pardörr som är utförd enligt samma princip som ytterporten.

Kyrkorummet har golvbeläggning av rektangulär grå och röd kalksten och väggarna är slätputsade och vitmålade. Östra väggen upptas närmast i sin helhet av muralmålningen som utgör altartavla. Mot loggian söder om altarplatsen bryts murverket upp av ett stort och högt placerat ljusinsläpp med rundade övre hörn som indelas av svagt rundade långsmala murposter. Under ljusinsläppet finns en rakt avslutad enkeldörr med stående mörkbetsad panel som ursprungligen ledde till sakristian. I motsvarande läge i norr finns en pardörr lika den förhallen som leder till

Kapellet mot Bertil Landelius muralmålning i öster.

den tidigare krematoriedelen. Läktarens underbyggnader i väster avskärmas av en mörkbetsad panelvägg med rundbågemotiv som sträcker sig så högt att den även utgör läktarbarriär. Sex höga kolonner i konststen med godronerade kapital bär upp kraftiga bjälkar som i sin tur bär upp innertaket som är utformat som ett gallerverk av gråmålat trä. Från taket hänger sekundära nedpendlade armaturer medan lampetterna utmed väggarna är ursprungliga.

Övriga delar av huvudbyggnadens har generellt golvbeläggning av kalksten, industriparkett, eller terrazzobetong, vitmålade väggar och nedpendlade vita akustikplattor.

Inredning och inventarier

Altaret utgörs av ett blockaltare svart sten med framstycket prytt av ett Kristusmonogram i relief.

Altartavlan i form av den stora muralmålningen "Ljuset på andra sidan" utförd i al fresco 1955 av Bertil Landelius. Motivet återger Kristi återkomst. Den ursprungliga altartavlan, en mosaik av Anders Olson, återfinns på norra väggen.

Stolsinredningen från Gärsnäs i bok med textilklädda sitsar tillkom i samband med den senaste ombyggnaden 2023. Stolarna sammankopplas genom enkla lådliknande psalmbokshållare. Delar av den ursprungliga bänkinredningen finns bevarade i andaktsrummet.

Den ursprungliga *orgeln* med öppet pipverk av A. Mårtenssons Orgelfabrik AB i Lund är bevarad på läktaren, men sedan 1990-talet används en elorgel.

Den ursprungliga altartavlan av Anders Olson hänger idag på norra väggen.

Mullfatet från 1956.

Kyrkklockan hänger sedan början av 1960-talet i en fristående kampanil av gult tegel.

Ursprungliga inventarier av kulturhistoriskt intresse är även psalmnummersifforna som hängs på de östra kolonnerna samt de vägghängda lampetterna. 1956 tillkom genom donation ett mullfat med modernistisk utformning i samklang med kyrkorummets. Mullfatet har skål av brons med citatet JAG ÄR UPPSTÅNDELSEN OCH LIVET - DEN SOM TROR PÅ MIG SKALL LEVA OM HAN ÄN DÖR från Johannes-evangeliet i högre relief. Foten har tresidigt skaft i trä dekorerat med reliefer medan basen i brons bär en inskription om donationen.

Kyrkogård

1877 föreslogs en ny begravningsplats anläggas i stadens sydöstra delar, strax öster om vägen till Wendes artilleriregementes laboratorium. För utformningen stod dåvarande stadsingenjören Ludvig Hammar som gav kyrkogården en kvadratisk plan där fyra gångvägar möttes vid ett centralt placerat kapell i renässansstil. Östra begravningsplatsen invigdes 1885 och kom att utökas i etapper under 1900-talet.

Begravningsplatsen omgärdas idag av stenmurar, trädkransar, häckar och stängsel. En rik växtlighet av exempelvis formklippta häckar, städsegröna buskar, solitära träd och planteringar är kännetecknande för samtliga delar, som i övrigt bevarar grunddragen i sin gestaltning från respektive tillkomsttid.

Huvudingången är placerad i väster, där en svängd trappa i granit leder till ett par gjutjärnsgrindar placerade i axel med det ursprungliga kapellet som revs 1953 och idag är ersatt av en springbrunn. Den äldsta delen karaktäriseras precis som den första utvidgningen från 1920-talet i söder av en symmetrisk och rätvinklig plan med jämnstora gravkvarter som inramas av trädkransar och alléer av lindar. Gångarna är i huvudsak grusade. Gravvårdarna är i allmänhet högresta och bevarar i relativt stor utsträckning marktäckning av grus och omgärdningar av häckar, stenramar eller järnstaket.

Väster om den första utvidgningen finns en smal del som tillkom på 1940-talet, med mindre gravplatser omgärdade av buxbomshäckar och lägre gravvårdar. Väster om denna del återfinns urnlund och minneslund som togs i bruk på 1940- respektive 1970-talet. Urnlunden är anlagd på den så kallade laboratorietomten och i ett par kvarter har grunderna efter två rivna laboratoriebyggnader använts som utgångspunkt för gestaltningen. Norra delen, där dessa nedsänkta kvarter ingår, har en struktur liknande den samtida långsmala utvidgningen som angränsar i öster. Södra kvarteren från 1970-talet präglas istället av gräsade ytor med slingrande gångar belagda med kalkstensplattor och gravplatser utan omgärdning. Här ingår även minneslunden som inramas av en idegranshäck och har stensulpturen *Minnesstenen* av Folke Truedsson som huvudmotiv. Längs i söder återfinns den så kallade Nya delen som anlades på 1940-talet och ansluter till de äldsta delarnas rätvinkliga plan. Från entrén i väster leder en asfalterad körväg upp till kapell- och krematoriebyggnaden i öster. Kvarteren inramas av avenbokshäckar

Platsen för det ursprungliga kapellet på begravningsplatsens äldsta del markeras idag av en brunn.

med pyramidklippta hörn och gravplatserna är placerade mot rygghäckar av idegran eller spirea. I vissa kvarter är gravplatserna grusade med lågt klippta infattningshäckar medan gravvårdarna i andra kvarter är placerade rakt i gräset utan omgärdning. Såväl stående som liggande vårdar förekommer. I närheten av klockstapeln som uppfördes 1961 anlades 2018 en askgravlund.

I en slänt utmed den ursprungliga delens östra sida tillkom på 1970-talet en smal del med karaktär av skogskyrkogård, med slingrande asfalterade eller stensatta gångar och urngravar med liggande hällar i gräsade ytor under solitära ekar och björkar.

Byggnader på begravningsplatsen

Öster om 1920-talets utvidgning finns en byggnad för kyrkogårdsförvaltningen med personalutrymmen, förråd, garage etc. Nuvarande byggnad tillkom 2004 men byggnader med motsvarande funktioner har funnits här sedan 1940-talet. Väster om kapellet återfinns den öppna klockstapeln i gult tegel från 1961.

Kulturhistorisk karaktärisering för Heliga Korsets kapell och Östra begravningsplatsen

1614 grundlade Kristian IV Nordens första renässansstad med vallar, bastioner och rutnätig stadsplan som en försvarsanläggning nära riksgränsen mot Sverige. Kristianstad är idag utpekad som riksintresse för kulturmiljövården, vilket bland annat motiveras av att staden är ett av de främsta exemplen på Kristian IV:s stadsbyggnadskonst.

På 1800-talet hade Kristianstad spelat ut sin roll som befästningsstad. 1847 lades vallarna igen för att ersättas av boulevarder enligt fransk förlaga, vilket innebar att bebyggelsen kunde växa utanför den ursprungliga fästningsstaden. Samtidigt hade en förordning 1810 kungjort att nya begravningsplatser skulle anläggas utanför städerna till följd av en ökad befolkning och sanitära olägenheter. Östra begravningsplatsens tillkomst på 1880-talet speglar därmed såväl en expansiv period i Kristianstads historia som en nationell trend där större begravningsplatser gavs utrymme i stadsplanerna för landets växande städer. När begravningsplatsen anlades på den nya stadsdelen Östermalm omgavs den ännu av ängsmark i öster och söder. Idag utgörs närmiljön här istället av köpcentrum, industriområden och det på 1970-talet uppförda Centralsjukhuset, medan delar av Östermalms äldsta bebyggelse återfinns i väster.

Svenska Likförbränningsföreningen som verkade för kremeringens införande i Sverige bildades redan 1882. Det kom emellertid att dröja ett halv sekel innan kremering blev ett mer utbrett gravskick och ett flertal begravningskapell och krematorier började uppföras runtom i landet. Mest känt är Skogskrematoriet med dess tre kapell som ingår i den världsarvsförklarade Skogskyrkogården i Stockholm och invigdes 1940. Heliga korsets kapell och krematorium i Kristianstad som uppfördes 1941–42 efter ritningar av arkitekt Herbert Kockum är därmed en tidig representant för denna samhällshistoriska utveckling.

Anläggningarna utformades i regel med kapellet som dominerande byggnadskropp medan expeditionsavdelning, krematorium, kylrum och övriga tekniska utrymmen inrymdes i intilliggande lägre byggnadsdelar. Som ett nytt uppslag försågs kapellen med väntrum eller vänthallar. Samma program återspeglas i hög grad i Heliga korsets kapell och krematorium som utformats med ett klart dominerande kapell där västra fasaden utgör fonden till en av huvudgångarna i kyrkogårdens södra del.

Herbert Kockum arbetade i slutet av 1920-talet hos Erik Lallerstedt och Hakon Ahlberg, två av tidens mest framstående arkitekter, innan han 1930 öppnade eget kontor i Stockholm. I hans verklista återfinns främst profana byggnader, däribland några radhus i Fredhäll som brukar betraktas som Sveriges första terrasshus samt ett femtiotal bensinstationer för BP, vilket ska ses i ljuset av den då gryende bilismen där bensinstationerna inte sällan gavs en påkostad gestaltning. Kockum ritade emellertid även fyra kyrkobyggnader i Blekinge som alla uppfördes under krigsåren 1939–45 och kan sägas vara modernistiska tolkningar av den skandinaviska romanska stenkyrkan. I det

samtidigt uppförda Heliga Korsets kapell utgick istället Kockum från funktionalismens grundformer med flacka takfall och relativt slutna fasader med rundade murverksöppningar, vilket accentuerades av klassicistiska inslag i form av kolonner och kolonnetter med egyptiserande drag. Vid ombyggnaden 1985 byggdes lågdelens öppna kolonnburna vänthall igen och kapellfönstrens kolonner togs bort, vilket lett till att de tydligt klassicistiska referenserna reducerats till sydfasadens utskjutande loggia. Samtidigt har dörr- och fönsteröppningarnas karaktäristiska rundade utformning vidmakthållits vid 1980-talets och senare ombyggnader, vilket gjort att anläggningen bevarar en sammanhållen helhetsverkan som utgör en välgestaltad representant för funktionalismens krematorieanläggningar. Den 2023 tillkomna korsspiran på nocken över västentrén utgör ett sentida inslag vars grundform refererar till det ursprungliga öppna klocktornet. Exteriört bör även malmökonstnärens Anders Olsons modernistiskt präglade relief ”Fridens ängel” över västentrén lyftas fram. Uttrycket är mer återhållsamt och handställningen skiljer sig från hur motivet vanligen återges. Kompositionen och det välarbetade utförandet visar på en betydande verkshöjd vilket gör reliefen till kapellets ur konsthistoriskt hänseende mest intressanta inventarium.

Den nya krematoriebyggnaden från 2023 ansluter till Kockums grundtanke med en högdal omsluten av lågdalar med flacka takfall, men har samtidigt ett kubistiskt formspråk som är ett tydligt eget arkitektoniskt grepp. Trots tillbyggnadens stora volym har kapellets framskjutna ställning i anläggningen bevarats, del genom att den nya delen placerats på väl tilltaget avstånd från kapellet, dels genom det schatterade gula fasadteglet som ansluter till den äldre byggnadens kulörton men ger tillbyggnaden en mer lågmäld framtoning i förhållande till det ljus ockrafärgade kapellet.

Även interiört präglas kapellet av ett formspråk där funktionalism och klassicism möts. Detta framträder exempelvis i de sex kraftiga kolonnerna som bär upp det till synes lätta innertakets gallerverk, liksom i den mörkbetsade panelväggen i furu med rundbågemotiv i väster. Det stora och högt placerade ljusinsläppet med sina rundande hörn och smäckra murposter återkopplar till exteriörens funktionalistiska prägel och har en stämningsfull ljusverkan mot altarplatsen i öster. Delar av interiörens ursprungliga kvaliteter i form av bevarad bänkinredning och omålat trätak har gått förlorade men mycket av den rena karaktären där materialens egenkulör är den färggivande komponenten finns ännu bevarad. Östväggens stora fresk av Bertil Landelius som är ett tillägg från 1956 har stor inverkan på upplevelsen av det i övrigt sparsamt utsmyckade kyrkorummets. Ursprunglig eller äldre inredning och inventarier såsom altaret, den första altartavlan i mosaik av Anders Olsons samt mullfatet i brons och trä är betydelsefulla inslag i helhetsmiljön.

Östra begravningsplatsen speglar som tidigare nämnts framväxten av stadsbegravningsplatser i utkanten av svenska städer under 1800-talets slut. Den ursprungliga delen anlades med en för tiden karaktäristisk rätvinklig plan som även kom att bli utgångspunkt för utvidgningarna fram till till 1940-talet och som står i tydlig kontrast mot de mer organiskt utformade delarna från 1970-talet. Anläggningen är välbevarad

i den mening att de olika delarna i stor utsträckning bibehållit sina ursprungliga karaktärer avseende planer, gångstrukturer, gravplatser och gravvårdar. En rik växtlighet är kännetecknande för samtliga delar, men även här framträder olika tidsperioders ideal med tydlighet, exempelvis i de två äldsta delarnas strikt ordnade lindalléer kontra 1940-talsdelens fritt placerade solitära björkar. Sammantaget illustrerar begravningsplatsen på ett pedagogiskt sett kyrkogårdsarkitekturens utveckling under 1900-talet.

Att tänka på vid förvaltningen av kyrkoanläggningen

- Heliga Korsets kapell och krematorium bevarar trots senare ändringar och tillägg mycket av sin ursprungliga disposition och utgör en tidstypisk representant för funktionalismens krematorieanläggningar. Detta bör beaktas vid alla eventuella förändringar i byggnadens exteriör, interiör och närmiljö.
- Exteriöra detaljer med särskilt högt bevarandevärde utgörs av loggian med trätak och kolonner, högdelens takfotsgesimser, dörrar i omålad furu med ursprungliga draghandtag, dörr- och fönsteröppningar med rundade hörn, kalkstensreliefen över västporten samt fasadernas ljusa färgsättning.
- Kapellets interiör präglas av en enkelhet där arkitektoniska detaljer som de sex omålade kolonnerna i konststen och det stora ljusinsläppet blir framträdande i det, fränsett östväggens sekundära muralmålning, rena och sparsamt utsmyckade kyrkorummets. Nya tillägg bör undvikas.
- Interiörens snickeridetalyer i mörkbetsad furu är en arkitektonisk kvalitet som i kapellets innertak dessvärre gått förlorad. Dessa detaljer bör även fortsättningsvis hållas omålade, särskilt gäller det kapellets panelvägg men även dörrblad och innertak mm i anslutande utrymmen.
- Ursprunglig eller äldre inredning och inventarier så som altare, mullfat, orgeln, vägglampetter, f.d. altartavlan av Anders Olson, Bertil Landelius fresk på östväggen samt psalmnummersiffrorna på kolonnerna har ett högt bevarandevärde. Detta gäller även detaljer som kalkstenshyllorna längs väggarna samt radiatorer strömbrytare i bakelit .
- Begravningsplatsen illustrerar på ett pedagogiskt sett kyrkogårdsarkitekturens utveckling under 1900-talet, där vegetationen har en central roll i den arkitektoniska helhetsbilden. En fortsatt förvaltning med samma inriktning skapar goda förutsättningar för att bevara anläggningens höga kulturhistoriska värden.

Skydd m.m.

Östra begravningsplatsen och Heliga korsets kapell och krematorium skyddas (genom länsstyrelsens utpekande) som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap. kulturmiljölagen. 13§ (KML) reglerar frågor om begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939. Länsstyrelsens tillstånd krävs för att:

1. utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,
2. där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad, fast anordning eller vegetation, eller
3. ändra medveten gestaltning av vegetationen.

Källor och litteratur

Östra Begravningsplatsen Kristianstad – Dokumentation 2006 (Rapport 2006:76), Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne.

Östra begravningsplatsen i Kristianstad – Vård- och underhållsplan (2016-03-03), Sweco Architects AB, Malmö.

Heliga Korsets kapell och krematorium – Antikvarisk förundersökning inför ombyggnad (2017-10-27), Laserna Restaurering AB, Stockholm.

Kristianstads krematorium – Antikvarisk konsekvensbeskrivning avseende om- och tillbyggnad (2020-06-17), Laserna Restaurering AB, Stockholm.

Karlsmo, E: *Rum för avsked: Begravningskapellets arkitektur och konstnärliga utsmyckning i 1900-talets Sverige*, Makadam förlag, Riga 2005.

Platsbesök 2024-04-19.

Övriga uppgifter

Kulturhistorisk karaktäristik och bedömning: Max Laserna, byggnadsantikvarie och Henrik Nilsson, byggnadsantikvarie

Inventeringsdatum: 2024-04-19

Fältinventering: Max Laserna, Henrik Nilsson

Foto (där inte annat anges): Max Laserna

Layout: Henrik Nilsson

Färdigställd: 2024-04-30